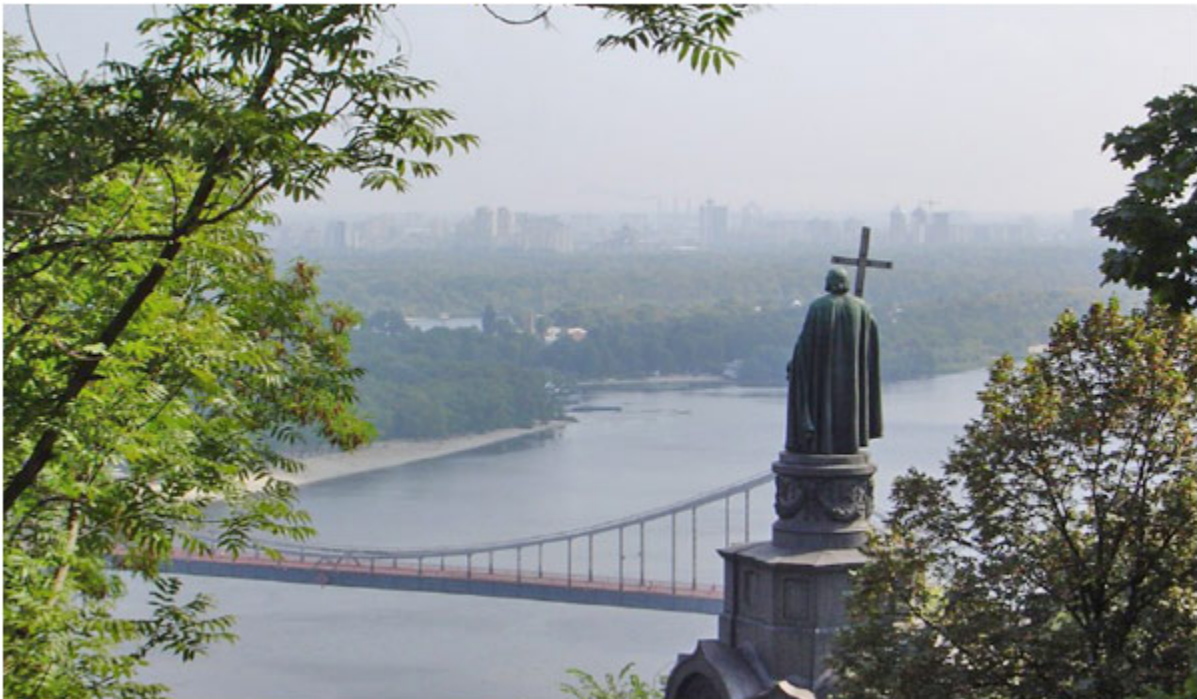


УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
СТАРА/КНЯЖА ДОБА 7 кл.



пам'ятник Володимира Великого у Києві над Дніпром



Слово **література** походить з латинської мови від слова “litera“, що означає буква. До літератури належать **писані твори**, а також і **усні твори**, які не є писані. Усні твори люди переказують від одного покоління до другого. **Українську літературу ділимо на три доби (частини):**

ДАВНЯ ДОБА/ КНЯЖА ДОБА- від 10-го до кінця 15-го століття.

- Це був час, коли князі зорганізували українську державу, яка називалася Київська Русь. Володимир Великий охрестив нарід в 988 році. Християнство прийшло в Україну з Греції, яка в той час була найбільше розвинена (developed) країна в Європі. З того часу почала розвиватися в Україні література, архітектура, малярство, музика та інші роди мистецтва. Коли князями були Володимир Великий і Ярослав Мудрий, Київська Русь була велика й могутня (powerful) держава. Але після смерти Ярослава Мудрого, Київська Русь почала занепадати. В 1240-му році татари знищили Київ, а разом (at the same time) і культурні пам’ятки княжої доби.

- Українська держава існувала ще 100 років в Галичині й на Волині і називалася Галицько-Волинська держава, але в 1340-ому році ми втратили (lost) свою державу і велику частину українських земель забрала Польща.

- В цей час час в літературі вживали **церковно-слов'янську мову**

СЕРЕДНЯ ДОБА – від початку 16-го до кінця 18-го століття.

- Це були **часи козаччини**, часи коли на Україну нападали **татари**. Це був також час, коли українці під проводом Богдана Хмельницького відновили Українську державу в 1648-му році. Всі ці події є згадані в літературі того часу.
- В середній добі, так само як і в давній добі, вживали в літературі церковно-слов'янську мову. Українську мову почали вживати щойно в новій добі, коли Іван Котляревський почав писати українською мовою.

НОВА ДОБА – від кінця 18-го століття до тепер.

- Нову добу в українській літературі започаткував **Іван Котляревський**. В 1798-ому році він видав твір **Енеїда**. Це був перший твір, який був написаний **українською мовою** і цей твір започаткував літературне й національне відродження в Україні.

1. На які частини ділимо українську літературу?

2. Яку мову вживали в українській літературі в Давній і Середній добі?

ДАВНЯ/КНЯЖА ДОБА

- Література – це переважно писані твори, але кожний нарід має також усну творчість. Це є казки, легенди, пісні й приказки, які переказують з покоління в покоління (from generation to generation). Так само в Україні перше була тільки усна творчість, бо перед тим як ми прийняли християнство в 988-ому році, люди не вмiли читати й писати. В Україну прийшло письмо тільки після того, як князь Володимир Великий прийняв християнство.

УСНА ТВОРЧІСТЬ

Усна творчість – це казки, пісні, перекази (легенди), приказки (proverbs). Люди передавали їх **усно** з покоління в покоління. Перед тим, як Україна прийняла

християнство в 988-ому році, не було в Україні письма і писаної літератури, а була тільки **усна народна творчість**, яка була дуже багата і різномодна.

- Велика частина усної творчості є пов'язана з порами року. Зимою, коли день починав ставати довший, святкували **свято Коляди** і співали **колядки і щедрівки**. Коли ми прийняли християнство, свято Коляди стало Різдвом. На весні співали **веснянки або гагілки**. Пізніше гагілки стали частиною Великодня.



молодь виконує гагілки на Великдень

В літі святкували **свято Купала** і тоді співали **купальні пісні**. Були ще пісні пов'язані з життям родини так як **весільні і похоронні пісні**.

ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Хрещення України - Україна прийняла християнство з Греції (в той час Грецію називали Візантія) в **988-ому році**. Разом з християнством прийшло в Україну **письмо, література, музика, малярство, архітектура**. З Греції прийшли в Україну священники і також церковні книги, але українці не розуміли грецької мови. Св. Кирило і Методій видумали для слов'ян азбуку і від тоді можна було писати книжки слов'янською мовою. Цю мову називали церковно-слов'янська, бо її вживали для того, щоб писати книжки, які були потрібні в церкві. В той час в західній Європі писали книжки латинською мовою.

Св. Кирило і Методій - це були два брати. Вони були слов'янські апостоли (apostles), які жили в 9-ому столітті і проповідували християнську віру між слов'янами. Вони знали, що слов'яни не розуміли ні грецьку, ні латинську мову, тому видумали азбуку для слов'ян, а церковні книги переложили на слов'янську мову. Цю азбуку називаємо **кирилиця** від імени Кирило.



св. Кирило і Methodій

- Від того часу почали вживати в церкві в богослуженнях (church services) також слов'янську мову. До того часу в церковних відправах вживали тільки єврейську (Hebrew), грецьку і латинську мови..
- Церковно-слов'янська мова була літературною мовою в Україні до 1798-го року.

Перші писані твори - перші книжки в Україні це були церковні книги, які привозили в Україну з **Греції, Болгарії, Моравії**. Монахи переписували, або перекладали ці книжки і це був початок писаної літератури.

- Переписували книжки, які приходили в Україну з **Болгарії (Bulgaria) і Моравії** (Моравія є тепер частиною Словаччини й Чехії). Ці книжки були написані церковно-слов'янською мовою, яку люди в Україні розуміли. Перекладали (translated) книжки, які приходили з **Греції** і були написані грецькою мовою, бо люди в Україні не розуміли грецьку мову.



- Переписувати книжки не було легко і брало багато часу. Треба було писати рукою на шкірі, а початкові букви прикрашували орнаментами.
- В той час писати вміли тільки монахи, священники і князі, тому тільки вони могли переписувати книжки. Монахи (monks) жили в монастирях. Найславніший монастир, який збудував князь Ярослав Мудрий, називався Печерська Лавра.



Києво-Печерська Лавра – це монастир, де жили монахи

1. Що це є усна творчість? Подайте 3 приклади усної творчості.
2. Коли і звідки Україна прийняла християнство?
3. Коли почалося письмо в Україні?
4. Як називалися два визначні слов'янські апостоли? Яку азбуку вони придумали?
5. Звідки приходили книжки в Україну і що треба було з ними робити?
6. Яку мову вживали в той час в літературі?

ОРИГІНАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ

- **Оригінальна творчість** - це були писані твори, які писали вже в Україні. Оригінальна творчість досягає найбільшого розвитку за часів **князя Володимира Великого і князя Ярослава Мудрого**. Не всі твори дійшли до наших часів. Багато літературних творів пропало тоді, як на Україну напали татари. Татари нищили церкви і монастирі (monasteries), де переважно зберігалися книжки. Ці твори, які дійшли до нас є дуже важливі і показують, як високо стояла культура княжої доби. Найважливіші твори княжої доби є такі:
 1. **Алово про закон і благодать** – цей твір написав митрополит **Іларіон**. Іларіон

був митрополитом в той час, коли князем був Ярослав Мудрий. Він був першим українським митрополитом, бо до того часу митрополити в Україні були з Греції. В цьому творі митрополит Іларіон порівнює **Старий і Новий Завіт** (Testament). Старий Завіт він називає закон (law), а Новий Завіт він називає Благодать (mercy). До цього твору митрополит Іларіон додав **Похвалу Князеві Володимирові**. Він хвалить князя Володимира за те, що він завів християнство в Україні. Автор гордий за свою державу і пише, що Володимир Великий був князем не у якійсь невідомій державі про яку ніхто не знає, а в українській державі, про яку знають у світі.



Князь Володимир Великий

Митрополит Іларіон закінчив свій твір прекрасною молитвою за свій народ.

1. Хто написав **Слово про закон і благодать**?
2. Хто був митрополит Іларіон і коли він став митрополитом?
3. Що означає Закон і що означає Благодать?
4. Кого і за що хвалить автор у цьому творі?
5. Чим закінчує Іларіон свій твір?

2. Паломник (Pilgrim) – цей твір написав **ігумен** (abbot - голова монахів) **Данило**. Вже в той час в Україні був звичай відвідувати місця, де жив і де навчав людей Ісус Христос. Цих людей називали паломниками. Одним з таких паломників був ігумен Данило. Він описує свою подорож до Святої Землі, де він молився на гробі Ісуса Христа. В цьому творі ми бачимо любов автора до своєї країни, бо він **молився не тільки за себе, але також за українських князів і за всі українські землі**. Цей твір переклали на грецьку, німецьку і французьку мови.

1. Хто написав Паломник?
2. Що значить слово ігумен і що значить слово паломник?
3. Які місця відвідували паломники?
4. За кого молився ігумен Данило?
5. На які мови перекладено твір Паломник?

3. Поучення дітям - написав князь **Володимир Мономах**. Твори, про які ми вже згадували, написали духовні особи (священики/монахи). Ці твори мають релігійний характер. **Поучення дітям** написав князь Володимир Мономах, але цей твір має також релігійний характер. Князь Володимир Мономах був князем на початку 12-го століття (помер 1125-го року). Він дуже дбав про свою державу і вів постійно війни з половцями, які в той час нападали на Київську Русь.

- У творі **Поучення дітям** він учить своїх синів, як бути добрими і справедливими князями. Він каже, що треба опікуватися вдовами (widows) і сиротами (orphans), шанувати гостей, допомагати бідним, раненько вставати і все самому доглянути. Він дає багато прикладів з власного життя. Він описує свої походи проти половців, а таких походів було 83. Він також пише про різні небезпеки під час полювання (hunting). Він пише, що з усіх цих небезпек рятував його Господь, бо **без Божої волі нічого людині не може статися**. В цьому творі ми бачимо, що князь Володимир Мономах був дуже побожний, розумний, справедливий і відважний.

1. Хто і чому написав цей твір?
2. Коли князював князь Володимир Мономах?
3. Що він наказує своїм дітям у Поученні?
4. Що він згадує про своє життя?

4. Літописи (chronicles) – описували справжні історичні події. У цих літописах описано, що діялося в Україні від найдавніших часів аж до 1292 року. Літописи мають велику історичну вартість, бо з них ми довідуємося, що діялося в Україні в той час. Літописи писали монахи (monks). Коли один монах помер, то другий монах продовжував його працю.



монах Нестор

Ми маємо три літописи:

- **Початковий літопис** – від початків до **1117 року**. Це був перший/найстарший літопис. Його також називають **Несторовий літопис**, бо думають, що його почав писати монах Нестор, а по його смерті продовжували працю інші монахи. В цьому літописі є описані слов'янські звичаї (customs) та історія Київської держави до 1117 року. **Описано про перших князів, але найважлива частина цього літопису є хрещення України**, коли Володимир Великий був Київським князем і прийняв християнство з Греції в 988-ому році. В цьому літописі є **багато переказів**, напр. переказ про те, як св. **Апостол Андрій** благословив Київські гори, поставив на них хрест і сказав, що там колись буде велике місто; переказ про те, як три брати **Кий, Щек і Хорив** і їх сестра **Либідь** заснували Київ та переказ про **смерть князя Олега** від його улюбленого коня.

- **Київський літопис** – є продовженням **Початкового літопису**. Тут описані **історичні події до 1201 року**. В цьому літописі найбільше написано **про боротьбу українських князів з половцями**, які нападали в той час на Україну.

- **Галицько-Волинський літопис** – був написаний на західніх землях України (Галичина, Волинь). Коли татари знищили Київ в 1240-ому році, Київська держава перестала існувати, але на західніх землях України існувала ще Галицько-Волинська держава. В цьому літописі описані **історичні події до 1292 року**, особливо **боротьба короля Данила з татарами**. В цьому літописі є також дуже гарний переказ, як степова трава, **євшан-зілля**, пригадала половецькому юнакові про його родину і його країну.



▪ Літописи мають велику історичну вартість. З них ми довідуємося, що діялося в Україні в ті часи. Вони також мають літературну вартість, бо вони часто написані поетичним стилем і в них бачимо велику любов до рідної землі. Також знаходимо в них багато переказів, легенд, пісень і приповідок.

1. Що значить слово літопис і що записано в літописах?
2. Що це є Печерська Лавра, коли її заснували і хто там жив?
3. Хто писав літописи і на скільки частин ми поділяємо літописи?
4. Як називається найдавніший український літопис?
5. Який час в ньому описаний?
6. Яка найважливіша подія в ньому описана?
7. Які перекази знаходимо в цьому літописі?
8. Як називається другий літопис і який час він описує?
9. Як називається третій літопис і який час він описує?
10. Які найважливіші події в ньому описано?

5. Слово про похід Ігоря – це найцінніший твір давньої доби.

- Автор цього твору невідомий, то значить, ми не знаємо хто написав цей твір, але вчені думають, що **Слово про похід Ігоря** написав один з дружинників (воjak, що брав участь у поході). Цей твір описує справжню історичну подію, а саме нещасливий **похід князя Ігоря проти половців у квітні 1185-го року**. Це є найцінніший твір української літератури Давньої доби і має велику ідейну і мистецьку вартість.
- **Зміст поеми** – автор описує, як князь Ігор, не порадившись з іншими князями, пішов у похід проти половців зі своїм братом Всеволодом і княжою дружиною (військом). Подорозі вони побачили **зловісні (недобрі) знаки в природі**. Вони побачили затемнення (eclipse) сонця (колись думали, що це недобрий знак), а вночі почалася буря і птахи і звірі робили багато крику. Але князь Ігор не хотів вертатися назад. Коли зустріли половців, відбувся перший бій. **Бій тривав три дні, у п'ятницю, суботу і неділю**. Першого дня княже військо перемогло **половців, але в суботу і неділю половці розбили княжу дружину, а князя Ігоря взяли в полон**. Автор описує, як сумує Україна, а особливо Ярославна, жінка князя Ігоря. Вона просить сонце, вітер і Дніпро допомогти князеві. Автор шукає причини невдачі (defeat), і думає, що князі програли тому, що **не було згоди між князями**, а кожний робив те, що хотів. У полоні князь Ігор пробув два роки, а тоді один половчанин допоміг йому втекти в Україну.
- **Ідейна вартість поеми** - **Слово про похід Ігоря** є лицарська поема (epic poem) і має велику ідейну вартість. **Княже військо це були відважні лицарі**, які не боялися ні зловісних знаків (явища в природі, які вони не розуміли), ні ворога. **Вони були готові битися за честь і славу своєї країни**. Автор твору також любив Україну і хотів її бачити сильною і щасливою. Він закликав князів не сваритися між собою, а спільно боротися проти половців, які нападали на Україну. Головна ідея твору – це єдність і добро української держави.
- **Мистецька вартість поеми** - автор не тільки описує, що діялося. Він робить це по мистецьки і з великим чуттям (with a lot of feeling), напр. **природа є немов жива** і хоче допомогти Ігореві і його дружині (війську).

Природа показує зловіщі знаки, щоб княже військо знало, що щось злого може статися. **Природа** сумує коли половці побили княже військо, помагає Ігореві втекти з полону і **радіє**, коли він повертається в Україну. **Мова в цій поемі є багата і має деякі прикмети української пісні.**

- **Багато українських письменників дали переспіви** (написали цю поему в сучасній (contemporary) українській мові) поєми **Слово про похід Ігоря**, напр. **Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич. Слово про похід Ігоря** перекладено на різні мови.

1. Хто написав Слово про похід Ігоря? Яку подію описує цей твір?
2. Які були зловісні знаки?
3. Як довго тривала битва і що сталося? Що сталося з князем Ігорем?
4. До кого зверталася княгиня Ярославна з проською допомогти її чоловікові?
5. Які причини невдачі подає автор? Яка є головна ідея твору?
6. В чому полягає мистецька вартість твору?
7. Хто зробив переспіви цього твору в українській мові?

ЗАНЕПАД КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1240-го року татари знищили Київ і Київська держава перестала існувати. Міста, церкви і монастирі були зруйновані і багато пам'яток української культури було знищено.



татари нападають на Київську Русь

- Після упадку Києва ще 100 років існувала Галицько-Волинська держава і літературна праця продовжувалася на західних землях України (напр. Галицько-Волинський літопис).
- **Література давньої доби це дуже важлива частина української історії й культури. Українська література того часу досягла великого розвитку і літературні пам'ятки княжої доби мають велику історичну, ідейну й мистецьку вартість. З цих пам'яток ми знаємо, як люди жили в той час. Літературні твори того часу мали переважно релігійний характер і допомогли поширити християнство на українських землях. Вони також навчали людей помагати другим, особливо сиротам і вдовам, та любити свій край і свій нарід. З мистецького боку ці твори є на високому рівні, особливо Слово про похід Ігоря.**

ПОВТОРЕННЯ

1. На які доби ділимо українську літературу?
2. Що це таке усна творчість?
3. Хто почав вживати слов'янську мову у церковних відправах і в літературі? Як довго її вживали в літературі?
4. Що прийшло в Україну разом з християнством?
5. На який час припадає найбільший розквіт української держави й літератури давньої доби?
6. Згадай найважливіші твори княжої доби - хто їх написав і чим вони важливі?
7. Як ділимо літописи і що вони описують? Хто писав літописи?
8. Чому не всі твори дійшли до наших часів? Що сталося з багатьма творами?
9. Яку вартість мають твори княжої доби?

СЕРЕДНЯ ДОБА

Середня доба - тривала від початку 16-го століття до кінця 18-го століття (приблизно 300 років). Це були **часи козаччини**. Козаки боронили Україну перед нападами татар і турків, а також боролися проти Польщі і Московщини.

- В Середній добі **прийшли впливи в Україну зі заходу Європи**. Це сталося головню через те, що в 1453-ому році турки забрали Грецію і Україна не мала більше зв'язків з Грецією. Крім того українські землі забрала Польща (Люблинська унія) і це посилювало вплив західної Європи на Україну.

Гуманізм і Реформація – в той час в Європі були популярні Гуманізм і Реформація. Гуманізм – старався відновити давню грецьку і римську культуру. Реформація почалася в Німеччині в 1517-ому році і поширилася по всій Європі. Під впливом гуманізму й реформації різні народи старалися **наблизити літературну мову до народної мови (до мови, якою говорили люди), а також поширити школи й освіти для людей**.

- Українці почали **організувати високі школи (higher education)**. Першою такою школою була **Острозька академія** на Волині. Її заснував князь Костянтин Острозький. Високу школу заснували також у Львові, а в Києві митрополит Петро Могила заснував Києво-Могилянську академію. **Києво-Могилянська академія** була відновлена після проголошення незалежності України.



Києво-Могилянська академія

- В той час постали також **друкарні** в яких друкували головню релігійні твори. Німецький вчений Гутенберг зробив першу друкарську машину і тепер було багато легше друкувати книжки. В той час українці засновували церковні братства, які дбали про церкви, школи і друкували книжки.

Берестейська унія – в 1453-ому році Грецію забрали турки. Україна в той час не мала своєї держави, а також не могла мати більше зв'язків з Грецією. Через це українська церква почала занепадати (decline). Тому деякі українські єпископи вирішили злучитися з Римом. Унію з Римом заключено в 1596-ому році в місті Бересті і ця унія (злука) має назву **Берестейська унія**.

- **Релігійна полеміка** – тому, що не всі підтримували унію, почалися релігійні сварки (disputes) **між православними і католиками**. **Іван Вишенський** писав в обороні православної віри. Він проживав в монастирі в Греції і звіттам писав листи в яких виступав проти Берестейської унії з Римом. Про Вишенського написав дуже гарну поему Іван Франко, яка має назву **Іван Вишенський**.
 - **Літературна мова була даліше церковно-слов'янська мова**, але до неї почали додавати багато слів, які тоді вживали і літературна мова почала наближатися до народної мови.
1. Чому українська церква почала занепадати?
 2. Що таке Берестейська унія?
 3. Чому Україна наблизилася до західної Європи?
 4. Що це є гуманізм і що це є реформація?
 5. Який вплив мали гуманізм і реформація в Україні?
 6. Які вищі школи відкрито в Україні?
 7. Хто був Іван Вишенський?

Історичні пісні і думи - повстали в часи козаччини і їх головна тема це **напади турків і татар на Україну**. Ми не знаємо хто писав думи, але знаємо, що думи співали кобзарі-бандуристи і пригравали на кобзах-бандурах. Кобзарі були переважно сліпі козаки, що мандрували з місця на місце і співали людям. Люди їх дуже шанували. Найбільше знані думи це **Почаївська Божа Мати** (цю пісню співають і досі), **Байда** (про князя Дмитра Байду-Вишневецького, який заснував Січ), **Маруся Богуславка**.



кобзар- бандурист

- В думах розповідається про те, як турки і татари нападали на Україну й забирали людей в неволю. Чоловіків продавали як невільників, дівчат продавали у гареми, а малих хлопців виховували на вояків-яничар (татарське військо). Базарі з невільниками (slave markets) були на Кримі.
 - Думи описували також, як козаки чайками перепливали Чорне море, нападали на турецькі міста й визволяли людей з неволі. Пізніше думи описували козацькі походи проти Польщі і про зруйнування Січі москалями.
1. Коли повстали козацькі думи і що в них оповідається?
 2. Хто переважно співав думи і який інструмент вживали?
 3. Які думи й історичні пісні ми читали?
 4. Хто був Дмитро Байда Вишневецький?
 5. Що розповідає знана історична пісня про нього?
 6. Що оповідає пісня Почаївська Божа Мати?
 7. Що розповідає дума Маруся Богуславка?

Драма, інтермедії, вертеп – прийшли в Україну з Європи. Вони були популярні в Україні і розвивалися особливо в школах. **Драма** – це були театральні вистави, переважно на релігійні теми, в яких виступали учні. **Інтермедії** – це були веселі сценки з народного життя, які додавали до серйозної релігійної частини драми. Вони були написані мовою, що була близька до народної мови. **Вертеп**, це був ляльковий театр і складався з двох частин – релігійної частини на тему Різдва і веселої інтермедійної частини. Вертеп існує і до сьогодні, особливо на Гуцульщині.

Початки національного пробудження

- **Козацькі літописи** – описували часи гетьмана Богдана Хмельницького і часи після його смерті, аж до 1710-го року. В цих літописах автори висловлювали любов до України і цим навчали людей любити свій край. Вони мали великий вплив на розвиток національної свідомости українців.
- **Історія Русів** – невідомого (unknown) автора мала ще більший вплив на розвиток національної свідомости українців, а також на творчість багатьох письменників. Цей твір був написаний при кінці 18-го століття, або на початку 19-го століття. Автор весь час підкреслює, що Україна є відмінна від Росії. Він також пише, як Україна постійно боролася за свою свободу й самостійність. Рукописи (manuscripts) цього твору ходили по всій Україні з рук до рук.
 1. Що це таке інтермедії і вертеп і хто їх виконував?
 2. Які часи описували Козацькі літописи?
 3. Чому Історія Русів важлива в національному розвитку українців?
- **Григорій Сковорода** – 1722-1794 – це був визначний український філософ, який жив у 18-му столітті і якого називають “українським Сократом”. Він народився на Полтавщині і походив з козацької родини.



Григорій Сковорода

- Він вчився в Києво-Могилянській Академії, подорожував багато по чужих краях, вчителював та викладав у вищих школах етику, поетику (як писати вірші) та грецьку мову. Пізніше залишив учителювання та мандрував по Україні і всюди навчав людей, як треба любити Бога та свій нарід. Ходив у селянській одежі. Завжди носив зі собою сопілку (flute) і Святе Письмо.

- Він писав філософічні твори, вірші і байки. **Головна ідея його творів щастя - людини не є в матеріальному добрі, щастя людини є в спокою душі і в згоді з Богом.** Він навчав, що людина мусить в першу чергу пізнати самого себе, так як це колись робив Сократ. **Сковорода мав великий вплив** на погляди/думки і національний розвиток українського народу, а також **на багатьох українських науковців і письменників.** На своїй могилі Сковорода казав написати: "Світ мене ловив, але не спіймав!"

1. Хто був Григорій Сковорода і коли він жив?
2. Яка головна думка його філософії?
3. До якого грецького філософа ми його порівнюємо і чому?

- **Середня доба тривала коло 300 років. В той час вплив на Україну приходив зі західної Європи, особливо вплив Гуманізму і Реформації – почали творити високі школи.**

- **Літературні твори Середньої доби мають велике значення - вони описують переживання українського народу від 16-го до 18-го століття і українська література розвивається на підставі західно-європейської культури.**

1. Приблизно коли і як довго тривала Середня доба?
2. Хто тоді нападав на Україну і хто боронив Україну від ворогів?
3. Звідки приходили впливи в Середній добі? Звідки в Княжій добі?
4. Що почали організувати українці? (згадай дві речі)
5. В яких містах заснували високі школи (higher education)?
6. Де була заснована перша така школа і хто її заснував?
7. Хто заснував вищу школу в Києві і як вона називалася? Чи існує тепер?
8. Які книжки друкували в той час?
9. Хто писав листи в обороні православної віри? Хто написав про нього поему?
10. В чому є важливість Середньої доби?

ЛЕКТУРА – літературні твори до прочитання (поділити між літературою і українською мовою) – Золотоверхий Київ, Кирило Кожум'яка, Як умер князь Олег, Поучення дітям (уривок), Слово про похід Ігоря (уривки), Євшан-зілля (вірш), Почаївська Божа Матір, Маруся Богуславка, Байда (вірш)